Natalia Klejdysz
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID 0000-0002-7044-8711

DOI 10.14746/ssp.2025.2.9

Wojna a emancypacja kobiet: nieoczekiwane skutki konfliktów

Streszczenie: W niniejszym artykule przeanalizowano wpływ konfliktów zbrojnych na proces przyznawania kobietom praw politycznych i społecznych. Postawiona hipoteza zakłada, że wojny, mimo swej destrukcyjnej natury, przyspieszały emancypację, zmuszając państwa do redefinicji ról płciowych. Osią narracji są prawa wyborcze, uzupełnione o kwestie związane z edukacją, pracą i pozycją społeczną kobiet. Przykłady historyczne ukazują różne ścieżki prowadzące do równouprawnienia: od Nowej Zelandii, poprzez Europę, aż po kraje Ameryki Łacińskiej, Azji i Afryki. Kluczowym katalizatorem zmian okazała się jednak dopiero I wojna światowa, kiedy kobiety masowo zaczęły zastępować mężczyzn w życiu gospodarczym i publicznym, co przełożyło się na falę reform (m.in. w Polsce, Niemczech i Austrii). Proces ten miał charakter nierównomierny: Francja i Włochy wprowadziły prawa wyborcze dopiero po II wojnie światowej, Grecja i Hiszpania powiązały je z wojnami domowymi, a Szwajcaria zwlekała aż do 1971 r. Podobne zjawiska obserwujemy poza Europą: w USA uchwalono 19. poprawkę w 1920 r., w Indiach i Japonii prawa kobiet związane były z reformami powojennymi, a w Izraelu czy Egipcie – z przemianami ustrojowymi. W Afryce emancypację przyspieszały procesy dekolonizacyjne i konflikty, a Rwanda po 1994 r. stała się przykładem znaczącej roli kobiet w polityce. W Ameryce Łacińskiej wojny i dyktatury również przyczyniły się do transformacji systemów politycznych. W rezultacie wojny, choć destabilizowały społeczeństwa, jednocześnie otwierały drogę do równouprawnienia. Emancypacja stała się nie tylko postulatem ideowym, lecz także koniecznością społeczną i polityczną.

Słowa kluczowe: równouprawnienie, feminizm, prawa kobiet, wojna

Wprowadzenie

Celem artykułu jest weryfikacja hipotezy zakładającej istnienie związku przyczynowo-skutkowego między wojnami i konfliktami

Artykuł udostępniany jest na licencji Creative Commons – CC-BY-SA 4.0 – uznanie autorstwa, użycie niekomercyjne, na tych samych warunkach.

zbrojnymi a procesem przyznawania i ewolucji praw kobiet. Kluczowym założeniem jest teza, że okresy wojenne, mimo swego destrukcyjnego charakteru, paradoksalnie tworzyły warunki sprzyjające redefinicji ról społecznych i wzrostowi aktywności kobiet w przestrzeni publicznej, co w dłuższej perspektywie mogło prowadzić do rozszerzenia ich praw. Prawa wyborcze będą stanowiły swoisty chronologiczny szkielet narracji, ale artykuł nie ogranicza się wyłącznie do nich. Zostaną również omówione inne aspekty praw kobiet, takie jak dostęp do edukacji, rynku pracy, prawa obywatelskie oraz zmiany w postrzeganiu ról płciowych w czasie i po zakończeniu konfliktów zbrojnych.

Analiza przypadków będzie skoncentrowana przede wszystkim na państwach europejskich, w których wojny światowe i konflikty wewnętrzne znacząco wpłynęły na pozycję kobiet w społeczeństwie. Nie oznacza to jednak całkowitego pominięcia innych regionów – przeciwnie, dla zobrazowania szerszego kontekstu i zarysowania różnic kulturowych oraz politycznych, w artykule znajdą się także wybrane przykłady spoza Europy. Jednym z nich, i zarazem punktem wyjścia dla dalszych rozważań, będzie Nowa Zelandia – kraj, który jako pierwszy na świecie przyznał kobietom prawa wyborcze w 1893 roku. Wyjątek ten jest podyktowany symbolicznym znaczeniem tego wydarzenia oraz jego inspirującym wpływem na ruchy sufrażystowskie w Europie i poza nią.

Artykuł ma zatem charakter historyczno-porównawczy. Poprzez zestawienie różnych przypadków w kontekście czasów kryzysu/kryzysów, postaram się ukazać wzorce i odmienności w dynamice zmian prawnych, dotyczących kobiet. Zatem analizie poddane zostaną zarówno zmiany legislacyjne, jak i społeczne uwarunkowania tych procesów, z uwzględnieniem wpływu czynników takich, jak mobilizacja kobiet do pracy i armii, propaganda wojenna, przemiany demograficzne oraz presja organizacji kobiecych.

Jednakże celem jest nie tylko potwierdzenie lub obalenie głównej hipotezy, ale również pogłębienie refleksji nad dialektyką konfliktu i postępu społecznego.

W artykule skupiono się na analizie źródeł wtórnych: literatury naukowej z zakresu historii politycznej, historii kobiet oraz studiów nad wojną i prawami obywatelskimi. Wykorzystano również elementy metodologii studiów przypadku, pozwalającej na pogłębione ujęcie wybranych procesów. Zastosowana triangulacja źródeł, obejmująca opracowania historyczne, dane statystyczne oraz dokumenty prawne, umożliwiła

weryfikację założeń i uchwycenie zależności między doświadczeniem wojny a procesem rozszerzania praw politycznych kobiet.

Symboliczny początek: Nowa Zelandia jako wyjątek i wzorzec

Zorganizowana walka kobiet o prawa polityczne, ekonomiczne i społeczne jest osiągnięciem epoki nowożytnej, której początki sięgają XVIII wieku, aczkolwiek realne rezultaty tych dążeń zaczęły być zauważalne dopiero w drugiej połowie XIX wieku. Za symboliczny moment przełomu, jak już wspomniałam, można uznać rok 1893 – datę, która nie tylko zamyka okres ponadstuletnich wysiłków ruchów kobiecych, ale również wyznacza początek nowego etapu w historii walki o równouprawnienie. Właśnie wtedy Nowa Zelandia, choć nadal formalnie będąca kolonią brytyjską, jako pierwsze państwo na świecie przyznała kobietom czynne prawo wyborcze. Co znamienne, nie uczyniły tego jeszcze ani Wielka Brytania, mimo silnych tradycji liberalnych i konstytucyjnych, ani Stany Zjednoczone, gdzie narodził się nowoczesny ruch sufrażystek i rozwijały się idee demokratyczne (Ślęczka, 1999, s. 58–59), ani też Francja – kolebka Oświecenia, w której głos Olimpii de Gouges, domagającej się równych praw dla kobiet (de Gouges, 1791), został brutalnie stłumiony[1]. Wymowne jest zatem to, że przełom nie dokonał się w metropoliach idei demokratycznych, lecz na peryferiach ówczesnego świata zachodniego – w odległej i surowej Nowej Zelandii.

Przyczyny tego precedensu były złożone i do dziś stanowią przedmiot analiz historycznych oraz socjopolitycznych. Jedną z często przywoływanych interpretacji jest teza o pokojowym charakterze nowozelandzkiego ruchu sufrażystek. Kobiety nie stosowały przemocy, lecz konsekwentnie podejmowały działania oparte na legalnych formach nacisku (organizowały pokojowe manifestacje, zbierały podpisy pod petycjami (Brooks, Cooper, Law, 2003, s. 1 i n.) i prowadziły kampanie informacyjne). Ten styl działania, przeciwstawny do bardziej radykalnych metod stosowanych później, np. przez sufrażystki brytyjskie, mógł zyskać większe poparcie społeczne i nie prowokował ostrych reakcji ze strony władzy. Równie istotnym czynnikiem była pragmatyczna postawa ówczesnego rządu Nowej Zelandii, który dostrzegał polityczne korzyści, wynikają-

[1] W 1793 roku Olympe de Gouges (właściwie: Marie Gouze) została zgilotynowana na paryskim Placu Rewolucji (Bogucka, 2005, s. 202).

ce z udzielenia kobietom praw wyborczych, zarówno w kontekście wewnętrznego poparcia społecznego, jak i kreowania progresywnego wizerunku młodej kolonii na arenie międzynarodowej.

Warto również zauważyć, że nadanie kobietom praw wyborczych w 1893 roku nie było pierwszym krokiem na drodze ku równouprawnieniu. Już w 1867 roku Nowozelandki uzyskały możliwość głosowania w wyborach lokalnych (Dalziel, 1973, s. 201), co przygotowało grunt pod szersze zmiany legislacyjne. Według Doroty Stefanek-Langham, ten sukces był wynikiem splotu wielu czynników, a do najważniejszych należą: trudne, wręcz surowe warunki życia oraz sytuacja demograficzna, a konkretnie zaburzenie równowagi między liczbą mężczyzn i liczbą kobiet (Stefanek-Langham, 2023, s. 321); nowe wyzwania, wynikające z kolonizacji i nieuniknionej konfrontacji z Maorysami, nie stanowiły zachęty dla Brytyjek i tylko nieliczne decydowały się towarzyszyć mężom w tak niebezpiecznej wyprawie. Dopiero podpisanie w 1840 roku „Traktatu Waitangi”[2] położyło kres krwawym wojnom, które zdziesiątkowały ludność tubylczą, ale i zmniejszyły męską populację kolonistów. Surowe warunki życia w kolonii oraz niedobór kobiet względem mężczyzn powodowały, że ich obecność w społeczności była nie tylko doceniana, ale wręcz nieodzowna dla funkcjonowania lokalnych struktur. Konieczność podejmowania przez kobiety pracy zarobkowej, zarządzania gospodarstwami, a często i udziału w obronie społeczności przed zagrożeniami (w tym przed konfliktami z ludnością maoryską), wpływała na zmianę postrzegania ich roli – nie jako biernych członkiń rodziny, lecz jako pełnoprawnych obywateli.

W tym kontekście, przyznanie praw wyborczych kobietom nie było wyłącznie gestem ideologicznym, ale racjonalną odpowiedzią na potrzeby kolonialnej rzeczywistości i pozostawało w wyraźnym kontraście wobec bardziej konserwatywnego podejścia, panującego w Wielkiej Brytanii, gdzie kobiety jeszcze przez dziesięciolecia musiały toczyć batalię o swoje podstawowe prawa.

Zatem przykład Nowej Zelandii nie tyle przeczy postawionej w artykule hipotezie o związku między konfliktami a przyspieszeniem procesu przyznawania praw kobietom, co raczej stanowi jej uzupełnienie. Choć zmiana nie jest bezpośrednim skutkiem wojny na skalę znaną z XX wieku, to jednak została uwarunkowana przez konflikt z ludnością rdzenną

[2] Nie ma pewności, czy pod Traktatem podpisy złożyły również Maoryski. Część źródeł podaje, że kilka lub nawet kilkanaście podpisów należało do kobiet, inne z kolei zdecydowanie zaprzeczają tym twierdzeniom (patrz: Gemell, 2013, s. 39–40).

oraz społeczno-demograficzne napięcia. Wszystko to tworzyło środowisko sprzyjające przekształceniom ról płciowych i wyjściu kobiet z dotychczasowego marginesu życia politycznego.

Europa Północno-Wschodnia: reformy i rewolucje

Z kolei rewolucja rosyjska 1905 roku, choć obejmująca całe Imperium Rosyjskie, miała wyjątkowo ograniczony wpływ na sytuację prawną kobiet – przynajmniej w bezpośrednim i natychmiastowym wymiarze. Co znamienne, to nie w Rosji właściwej, lecz na jej peryferiach – w autonomicznej Finlandii – doszło do znaczącego przełomu w zakresie praw wyborczych kobiet. W tym przypadku, podobnie jak w Nowej Zelandii, zadziałała specyficzna konfiguracja czynników politycznych, społecznych i kulturowych, które nie występowały w innych częściach carskiej Rosji. Choć formalnie będąca częścią Imperium Rosyjskiego, Finlandia posiadała wówczas szeroką autonomię: miała własny parlament (Eduskunta), walutę, język urzędowy, a także odrębny system prawny[3]. Ta względna niezależność wynikała z historycznego dziedzictwa – przez prawie siedem wieków Finlandia była częścią Szwecji, co wywarło trwały wpływ na jej instytucje, mentalność obywatelską i kulturę polityczną.

Na tle reszty imperium Finlandia jawiła się zatem jako kraj bardziej otwarty na reformy, również takie, które dotyczyły praw kobiet, zarówno politycznych, jak i społecznych oraz edukacyjnych. Istotną rolę odegrał tutaj dominujący w kraju Kościół luterański, który mimo konserwatywnych początków, stopniowo wypracowywał idee egalitarne, w tym te dotyczące edukacji właśnie i roli kobiet w życiu społecznym (Korppi-Tommola, 2018, s. 7). Choć kobiety nie zostały dopuszczone do kapłaństwa aż do 1986 roku[4], to jednak już dużo wcześniej wpływ luteranizmu wyrażał się w otwarciu dostępu do edukacji bez względu na płeć czy pochodzenie. Wynikało to z fundamentalnej zasady teologii protestanckiej – *sola Scriptura* – zakładającej indywidualny kontakt każdej osoby z Pismem Świętym, co z kolei wymagało umiejętności czytania i pisania, także wśród kobiet. Ostatecznie więc duchowe założenia religijne przyczyniły się do sekularyzacji systemu oświaty oraz wzrostu świadomości obywatelskiej wśród kobiet.

---

[3] Inna rzecz, czy car dotrzymywał złożonych obietnic?

[4] Był to ostatni luterański Kościół w Skandynawii, w którym zaaprobowano ordynację kobiet (Lavery, 2006, s. 151).

Demokratyzacja edukacji i odmienność kulturowa Finów, w połączeniu z ogólnorosyjskimi nastrojami antyautorytarnymi po 1905 roku, doprowadziły do istotnych reform ustrojowych. W 1906 roku Finlandia, jako pierwsze państwo w Europie i drugie na świecie (po Nowej Zelandii), przyznała kobietom prawa wyborcze – zarówno czynne, jak i bierne. Co więcej, w wyborach przeprowadzonych rok później (1907), do parlamentu weszło aż 19 kobiet, co w tamtych realiach stanowiło wydarzenie bezprecedensowe[5].

Aczkolwiek choć z powszechnego prawa wyborczego mogły zatem korzystać osoby obojga płci, które ukończyły 24 rok życia (Lavery, 2006, s. 77), to pełne formalne uniezależnienie zamężnych kobiet w Finlandii nastąpiło dopiero w latach 30. XX wieku (Lavery, 2006, s. 67).

Wszelako fiński przykład pokazuje, że zmiana sytuacji kobiet nie musiała wynikać bezpośrednio z działań wojennych, lecz mogła być efektem wielowarstwowej transformacji społeczno-politycznej, w której istotną rolę odegrała autonomia lokalna, wpływy religijne i świadomość obywatelska.

W odróżnieniu od Finlandii, na pozostałych terenach Imperium Rosyjskiego proces przyznawania kobietom praw politycznych postępował znacznie wolniej i był silnie uzależniony od wstrząsów rewolucyjnych. Dopiero w 1917 roku, w obliczu całkowitego załamania się monarchii i powstania Rządu Tymczasowego, doszło do zasadniczego przesilenia, które umożliwiło wprowadzenie nowych standardów praw obywatelskich (również dla kobiet). W tym burzliwym czasie, między upadkiem caratu a proklamowaniem Związku Radzieckiego, kobiety rosyjskie, korzystając z politycznego chaosu oraz doświadczeń organizacyjnych z wcześniejszych dekad, skutecznie walczyły o swoje prawa[6].

Pożytkując doświadczenia Ligi Równouprawnienia Kobiet, przekształconej później (choć jeszcze w 1917 r.) w Republikański Związek Demokratycznych Organizacji Kobiecych, w marcu tegoż roku zorganizowano w Sankt-Petersburgu, jeśli nie największy, to na pewno jeden z najliczniejszych protestów kobiet, a już trzy miesiące później Rząd

[5] Wprawdzie Nowozelandki uzyskały prawa wyborcze 14 lat wcześniej, ale pierwszą parlamentarzystką w tym kraju została, dopiero w 1933 roku, Elizabeth McCombs (Brookes, 2016, s. 230).

[6] Ruch kobiecy w Rosji narodził się już w latach 60. XIX wieku i początkowo skupiał się na edukacji – otwarciu szkół dla dziewcząt i młodych kobiet (patrz: Stites, s. 3 i n.), choć bywa, że badacze tej tematyki sięgają do lat 20. tegoż stulecia (Biniewska, 2014, s. 416).

Tymczasowy przyjął ustawę o wyborach, na mocy której prawa wyborcze uzyskały również kobiety (Пиетров-Эннкер, 2005, s. 292). Był to efekt zarówno mobilizacji społecznej, jak i zmieniającej się dynamiki władzy, w której postulaty emancypacyjne mogły znaleźć podatny grunt, zbudowany nie z ideologicznego przekonania, lecz z potrzeby uzyskania poparcia społecznego i zabezpieczenia legitymizacji nowego porządku politycznego.

Reasumując, przypadki Finlandii i Rosji pokazują różne ścieżki prowadzące do poszerzenia praw kobiet – pierwsza z nich miała charakter stopniowej, kulturowo uwarunkowanej reformy w obrębie autonomicznego systemu politycznego, druga zaś była wynikiem gwałtownego przesilenia rewolucyjnego. Obie jednak potwierdzają tezę, że okresy niestabilności politycznej i społecznej, zarówno wojny, jak i rewolucje, sprzyjają przyspieszeniu procesu postępowych zmian w zakresie praw kobiet, choć ich przebieg i charakter zależą w dużej mierze od lokalnego kontekstu historyczno-kulturowego.

Wielka Wojna jako katalizator zmian ról społecznych

Jednak stymulatorem zmian społecznych w XX wieku, również pod postacią poszerzenia praw kobiet, stała się przede wszystkim I wojna światowa**.** Konflikt ten zrewidował nie tylko geopolityczne granice, ale również układy społeczne i role płciowe, które do tej pory wydawały się niepodważalne. I tak, wspomniane już Nowozelandki, choć czynne prawo wyborcze uzyskały w 1893 roku, to kandydować do parlamentu mogły dopiero od 1919 roku (New Zealand Parliament, 1919) – dokładnie w momencie, gdy echo Wielkiej Wojny wymusiło zmianę optyki w zakresie praw obywatelskich i reprezentacji politycznej.

W trakcie i tuż po wojnie pełnię praw wyborczych lub prawa ograniczone otrzymały kobiety w szeregu państw europejskich – w 1917 roku mieszkanki Islandii, Holandii, Łotwy i Estonii, a w roku następnym – Polki, Litwinki, Niemki, Austriaczki oraz część Brytyjek („część”, ponieważ w Wielkiej Brytanii reformy dotyczyły początkowo wyłącznie kobiet powyżej 30. roku życia, posiadających odpowiedni status majątkowy lub wykształcenie, a pełne zrównanie z mężczyznami nastąpiło dopiero w 1928 roku[7]).

[7] Ograniczone prawo wyborcze Brytyjki otrzymały na mocy *Women’s Parliamentary Rights.* Natomiast w 1928 roku został wydany *An Act to Representation of*

W tym samym czasie prawa wyborcze przyznano Kanadyjkom, Urugwajkom oraz kobietom zamieszkującym terytoria dawnego Imperium Rosyjskiego: Azerbejdżan, Armenię i Kirgistan. Statystyki pokazują, że między 1918 a 1939 rokiem ograniczone lub pełne prawa wyborcze uzyskały kobiety w blisko 30 państwach świata, choć liczba ta różni się w zależności od metodologii uwzględniającej (lub nie) kolonie, protektoraty lub terytoria zależne.

I wojna światowa wymusiła niemalże globalną mobilizację, co prowadziło do deficytu siły roboczej w dziedzinach do tej pory zmaskulinizowanych. Zapaści gospodarczej oraz dysfunkcji systemu państwa, a nawet regionu, zapobiegły właśnie kobiety. W obliczu kryzysu ich podważane do tej pory kwalifikacje i predyspozycje okazały się nie tylko wystarczające, ale i pożądane. Kobiety zastąpiły więc mężczyzn w zakładach przemysłowych, na polach uprawnych i w służbach pomocniczych (National World War I Museum and Memorial (n.d.)). A skoro dowiodły swojej niezbędności, miały prawo oczekiwać dostępu do opiniotwórczych środowisk i decyzyjnych gremiów.

Druga fala przemian w Europie

Proces ten następował jednak z różnym natężeniem, w zależności od skali strat wojennych oraz dynamiki politycznej danego państwa. We Francji, mimo masowego zaangażowania kobiet w służbie sanitarnej i pracy w fabrykach amunicji, prawa wyborcze przyznano im dopiero w 1944 roku – jako formę uznania dla ich udziału w Résistance[8]. We Włoszech proces emancypacyjny również zyskał na intensywności dopiero po II wojnie światowej: w 1945 roku przyznano kobietom prawo wyborcze, a w 1946 po raz pierwszy mogły wziąć udział w referendum konstytucyjnym i wyborach parlamentarnych. W tym historycznym głosowaniu włoskie obywatelki przyczyniły się do zniesienia monarchii i ustanowienia republiki – co stanowiło wymowny akt współdecydowania o kształcie nowego ładu politycznego (Willson, 2010, s. 102).

W odróżnieniu od Włoch czy Francji, w Grecji emancypacja kobiet nie była bezpośrednim skutkiem ani I, ani nawet II wojny światowej. Do-

the People (Equal Franchise Act), zrównujący prawa wyborcze obywateli Wielkiej Brytanii.

[8] Kobiety miały stanowić 12 proc. osób zaangażowanych w działalność francuskiego ruchu oporu (Andrieu, 2020, s. 8).

piero wojna domowa (1946–1949) doprowadziła do zmian, u podstaw których tkwiły znane przesłanki i powtarzająca się motywacja. Równouprawnienie kobiet i mężczyzn, identyfikowane jako postulaty lewicowe, utożsamiano z programem komunistycznej Greckiej Ludowej Armii Demokratycznej (ELAS) oraz z Demokratyczną Partią Grecji (DSE). Obie formacje, wspierane przez Greczynki, w 1949 roku zrekompensowały zaangażowanie kobiet w partyzantkę, służby medyczne oraz propagandę prawami wyborczymi dla greckich obywatelek, zamieszkałych na terenach kontrolowanych przez DSE. Choć lewica przegrała konfrontację z konserwatystami, to powrót do sytuacji sprzed 1946 roku, nie był możliwy – sprawa równouprawnienia kobiet i mężczyzn weszła już na grecką „wokandę”, a w 1952 roku wszystkie Greczynki uzyskały prawa wyborcze. W 1975 roku, po siedmioletnim okresie dyktatury wojskowej, w Grecji usankcjonowano równouprawnienie kobiet i mężczyzn, a czynne i bierne prawo wyborcze Greczynek zostało potwierdzone mocą konstytucji (Hart, 1990, s. 113).

Podobne perturbacje determinowały przebieg procesu formowania się praw wyborczych hiszpańskich kobiet. Wprawdzie w 1931 roku uchwalono Konstytucję ustanawiającą równość wszystkich obywateli wobec prawa, jednak aby ziściły się oczekiwania kobiet, rygory stereotypu Hiszpanki – matki, żony i opiekunki domowego ogniska, podtrzymywane przez Kościół katolicki, zajmujący w tym kraju szczególną pozycję – musiały zostać złagodzone. Mimo to przez kilka lat (1931–1939) hiszpańskie kobiety mogły poczuć się pełnoprawnymi obywatelkami Republiki (Aguado, 2005). Jednak wojna domowa i przejęcie władzy przez generała Franco doprowadziły nie tylko do wyhamowania zainicjowanego niedawno procesu, lecz w ogóle do zaprzepaszczenia zdobyczy Drugiej Republiki. Paradoksalnie to kobiety właśnie zostały obwinione o zwycięstwo konserwatystów w Hiszpanii, a więc również o profaszystowską dyktaturę; rzekomo przyczyniły się do tego, głosując pod dyktando sprzyjających prawicy mężów (Yusta, 2016, s. 176). Zatem przyznanie kobietom prawa wyborczego miało być błędem (sic!).

Zaangażowaniem w ruchu oporu Hiszpanki starały się potwierdzić swą użyteczność i równoprawność obywatelską. I tak jak wojny (domowa i światowa) stanęły na drodze realizacji tego celu, to również wojny wzmocniły ich pozycję w tworzeniu nowego, pofrankistowskiego porządku, który ukonstytuował się dopiero w latach 70. (czyli w tym samym czasie, gdy prawa wyborcze w wymiarze federalnym otrzyma-

ły mieszkanki Szwajcarii). Jest to zatem, mimo pewnych zastrzeżeń, kolejny przykład pozwalający pozytywnie zweryfikować sformułowaną hipotezę[9].

Natomiast jednym z nielicznych wyjątków pozostaje przywołana powyżej Szwajcaria. Pomimo stabilności politycznej i neutralności w obu wojnach światowych, kobiety uzyskały prawa wyborcze dopiero w 1971 roku – i to jedynie na poziomie federalnym. W niektórych kantonach proces ten trwał jeszcze dłużej. W kantonie Appenzell Innerrhoden prawo do głosowania Szwajcarki uzyskały dopiero w 1990 (Musiał-Karg, 2014, s. 117). Paradoksalnie więc, w kraju o długoletniej tradycji demokratycznej, głos kobiet w polityce pojawił się najpóźniej. Zatem byłoby błędem traktowanie demokracji instytucjonalnej jako naturalnego i niezbędnego otoczenia zmian w sferze uniwersalnych, bo abstrahujących od płci, praw wyborczych (Studder, 2003).

Tym bardziej podkreśla to znaczenie wojny jako czynnika przyspieszającego zmiany społeczne – tam, gdzie kryzys nie wymusił redefinicji ról społecznych, proces emancypacji przebiegał znacznie wolniej.

Zatem ogólna tendencja jest wyraźna: wojna – jako zjawisko kryzysowe – destabilizuje struktury społeczne, ale jednocześnie otwiera przestrzeń dla zmian, które w czasie pokoju byłyby trudniejsze do wdrożenia. W wielu przypadkach zaangażowanie kobiet w działania wojenne stało się kartą przetargową w walce o prawa polityczne i obywatelskie. Choć nie zawsze zmiany te następowały od razu i niekiedy były później cofane, to jednak bezprecedensowe doświadczenie wojny czyniło dalsze ignorowanie roli kobiet w życiu publicznym trudnym do uzasadnienia. Tym samym, analiza wpływu konfliktów zbrojnych, zwłaszcza I wojny światowej, potwierdza hipotezę o ich roli jako katalizatorów zmian w zakresie praw kobiet.

Perspektywa globalna: konflikty i emancypacja poza Europą

Refleksja nad zależnością między doświadczeniem wojny a przyspieszeniem procesu równouprawnienia kobiet nie ogranicza się wyłącznie do państw europejskich. Abstrahując od Nowej Zelandii, od której rozpoczęłam moją opowieść, uwagę zwracają również Stany Zjednoczone,

[9] Dopiero konstytucja z 1978 roku zagwarantowała kobietom rzeczywiste i trwałe równouprawnienie.

państwa Bliskiego Wschodu, Azji czy Ameryki Łacińskiej, gdzie proces przyznawania praw politycznych kobietom był równie silnie powiązany z sytuacjami kryzysowymi, konfliktami zbrojnymi i restrukturyzacją systemów politycznych.

W Stanach Zjednoczonych, pomimo prężnego ruchu sufrażystek, działającego już od drugiej połowy XIX wieku, to właśnie udział kobiet w wysiłku wojennym podczas I wojny światowej znacząco przyczynił się do uchwalenia 19. poprawki do Konstytucji w 1920 roku, która zagwarantowała obywatelkom prawa wyborcze na szczeblu federalnym. Kobiety pracujące w przemyśle zbrojeniowym, służbach pomocniczych i organizacjach charytatywnych zyskały społeczne uznanie i wykorzystały ten moment do wzmocnienia argumentacji na rzecz równości obywatelskiej (Flexner, Fitzpatrick, 1996, s. x).

Przykłady bliskowschodnie są zróżnicowane i silnie uzależnione od kontekstu politycznego oraz ideologicznego. W Egipcie kobiety zaczęły aktywnie uczestniczyć w życiu publicznym po rewolucji 1919 roku, protestując przeciwko brytyjskiemu panowaniu, co doprowadziło do uzyskania ograniczonych praw obywatelskich już w latach 20. XX wieku, a pełnych praw wyborczych w 1956 roku, po przewrocie wojskowym i ogłoszeniu republiki (Kamal, 2015, s. 152). W Palestynie oraz Iraku debaty o roli kobiet w polityce toczyły się równolegle z walką o niepodległość i redefinicję struktur społecznych, często napotykając na przeszkody, wynikające z religijno-patriarchalnych uwarunkowań. Natomiast szczególnym przypadkiem jest Izrael: kobiety żydowskie uzyskały prawa wyborcze już w 1948 roku, co było po części efektem egalitarnych tendencji syjonistycznych (Rosenberg-Friedman) oraz wcześniejszego zaangażowania w zbrojny opór i działalność organizacyjną (patrz: Pogońska-Pol, 2018, s. 200).

W Azji sytuacja kształtowała się w podobny sposób. W Japonii, po II wojnie światowej i okupacji amerykańskiej, kobiety uzyskały prawa wyborcze w 1945 roku. Reforma ta została wymuszona przez aliantów, którzy przeprowadzili demokratyzację kraju. Chiny formalnie zagwarantowały prawa wyborcze kobietom już w 1947 roku (podczas rządów Kuomintangu), a system ten został utrzymany po ustanowieniu Chińskiej Republiki Ludowej w 1949 roku, gdzie równość płci stała się częścią oficjalnej retoryki ideologicznej[10]. W Indiach zaś, choć ruch sufrażystek

[10] Gail Hershatter, powołując się na Louise’a Edwardsa, stwierdza, że udział Chinek w wysiłku wojennym „pomógł wzmocnić pozycję patriotyczną tych kobiet, zaangażował więcej kobiet z klasy średniej w pomoc społeczną związaną z wojną

istniał od lat 20. XX stulecia, to dopiero uzyskanie niepodległości w 1947 roku oraz uchwalenie konstytucji w 1950 roku przyniosło kobietom pełnię praw obywatelskich. Warto również wspomnieć o Afganistanie, który w 1919 roku, w wyniku tzw. Trzeciej wojny anglo-afgańskiej, uzyskał niepodległość. Król Amanullah Chan, w ramach wielkiego projektu modernizacyjnego, przygotował również program reform adresowanych do kobiet[11]. Ich realizacja, obejmująca również praktykę praw wyborczych, została zaniechana po abdykacji monarchy, a dalszy los Afganek był w pełni uzależniony od bieżącego reżimu (Rosales, 2025, s. 19).

W krajach afrykańskich proces równouprawnienia kobiet był nierozerwalnie związany z dekolonizacją. Po odzyskaniu niepodległości wiele państw, takich jak Ghana, Nigeria, Tanzania czy Senegal, przyznało kobietom prawa wyborcze jako część szerszej reformy obywatelskiej. Jednak szczególnie wyrazistym przypadkiem ukazującym związek między wojną a emancypacją kobiet jest Rwanda. Po ludobójstwie z 1994 roku i zapaści instytucji państwowych, kobiety odegrały kluczową rolę w odbudowie struktur społecznych i politycznych. Proces ten doprowadził do historycznej zmiany: obecnie Rwanda jest światowym liderem pod względem udziału kobiet w parlamencie (ponad 60%), co uznaje się za bezpośredni skutek transformacji po wojnie (Uwineza, Pearson, 2009).

Również w Ameryce Łacińskiej można dostrzec analogiczne zależności. W Paragwaju, po wyniszczającej wojnie z Trójprzymierzem (1864–1870)[12], która doprowadziła do śmierci większości męskiej populacji, kobiety siłą rzeczy musiały przejąć kontrolę nad funkcjonowaniem społeczeństwa. Choć formalne prawa wyborcze przyznano im dopiero w 1961 roku, to proces ten był długo przygotowywany przez społeczne zmiany wywołane skutkami konfliktu (Yan, 2020, s. 7 i n.). W innych państwach regionu, jak Argentyna, Meksyk czy Brazylia, kobiety uzyskiwały prawa w efekcie połączenia lokalnych ruchów feministycznych z transformacjami ustrojowymi oraz kryzysami politycznymi, niekiedy wywołanymi wojną domową lub wojskową dyktaturą.

---

i przyciągnął młodsze kobiety do feminizmu” (Hershatter, 2007, s. 94; Edwards, 1999).

[11] Proces ten był niestabilny i w kolejnych dekadach często cofany (Sultan Barakat, Wardell, 2001).

[12] Mowa o wojnie Paragwaju z Brazylią, Argentyną i Urugwajem. Porozumienie tych trzech państw nazwane zostało właśnie Trójprzymierzem (Triple Alianza) (Patrz: Whigham, 2018).

Zatem również poza Europą istnieje wyraźna zależność między destrukcją wojny a akceleracją procesu emancypacji kobiet. Konflikty zbrojne destabilizują dotychczasowy porządek społeczny i wymuszają redystrybucję ról, co czyni przestrzeń polityczną bardziej otwartą na postulaty równouprawnienia. Choć nie zawsze prowadzi to do trwałej zmiany, jak pokazują choćby przypadki Afganistanu czy Iraku, to jednak fakt, że kobiety odgrywają kluczowe role w sytuacjach ekstremalnych, znacząco wpływa na ich postrzeganie jako pełnoprawnych aktorek życia obywatelskiego. Równouprawnienie staje się zatem nie tylko postulatem moralnym, ale i pragmatyczną koniecznością w procesie odbudowy państwa i społeczeństwa po kryzysie.

Wnioski

Historia przyznawania kobietom praw wyborczych ukazuje złożony splot czynników kulturowych, politycznych, religijnych i społecznych. Mimo różnorodności kontekstów geopolitycznych, jedno zjawisko pozostaje wspólne dla wielu przypadków: **emancypacja polityczna kobiet często przyspieszała w wyniku kryzysów systemowych i wojen**, które przełamywały dotychczasowy ład społeczny i redefiniowały role płciowe.

Konflikty zbrojne, zarówno międzynarodowe, jak i wewnętrzne, wymuszały społeczną mobilizację, która prowadziła do tymczasowego rozluźnienia tradycyjnych podziałów ról płciowych. To doświadczenie stawało się punktem wyjścia dla dalszych roszczeń politycznych kobiet. Jednak kluczową rolę odgrywały również: struktura instytucjonalna (autonomia polityczna, system parlamentarny), kultura religijna (np. protestancka otwartość na edukację), poziom edukacji i wcześniejsza aktywizacja kobiet, bowiem w wielu przypadkach przyznanie kobietom praw wyborczych nie było wyłącznie wyrazem uznania moralnego postulatu, lecz także konsekwencją ich realnego udziału w działaniach ratunkowych, oporze i odbudowie państwa. Kobiety stawały się nieodzownymi uczestniczkami życia publicznego. Angażując się w działania obywatelskie w czasach skrajnych, skutecznie zakwestionowały definicję obywatelstwa jako domeny mężczyzn. W konsekwencji nowoczesne państwa demokratyczne musiały na nowo przemyśleć fundamenty swojej legitymizacji.

Interesy konkurencyjne:

Autor oświadczył, że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests:

The author has declared that no competing interests exists.

Wkład autorów

Konceptualizacja: Natalia Klejdysz

Analiza formalna: Natalia Klejdysz

Metodologia: Natalia Klejdysz

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja: Natalia Klejdysz

Authors contributions

Conceptualization: Natalia Klejdysz

Formal analysis: Natalia Klejdysz

Methodology: Natalia Klejdysz

Writing – original draft, review and editing: Natalia Klejdysz

Bibliografia

Aguado A. (2005), *Entre lo público y lo privado: sufragio y divorcio en la Segunda República*, “Ayer”, 60(4), ss. 105–134.

Andrieu C. (2020), *Women in the French Resistance*, “French Politics, Culture & Society”, 18(1), ss. 13–27, https://sciencespo.hal.science/hal-03618407v1/file/2000-andrieu-women-in-the-french-resistance-vauteur.pdf.

Biniewska J. (2014), *Narodziny i rozwój ruchu emancypacyjnego w Rosji*, „Politeja”, 6(32), ss. 413–429.

Bogucka M. (2005), *Gorsza płeć. Kobieta w dziejach Europy. Od antyku po wiek XXI*, Trio, Warszawa.

Brookes B. (2016), *A History of New Zealand Women*, Bridget Williams Books, Wellington, https://www.google.pl/books/edition/A_History_of_New_Zealand_Women/3LOIDQAAQBAJ?hl=pl&gbpv=1.

Brooks B., Cooper A., Law R. (red.) (2003), *Sites of Gender: Women, Men and Modernity in Southern Dunedin 1890–1939*, Auckland University Press, Auckland, https://www.google.pl/books/edition/Sites_of_Gender/TWtaQYnxioQC?hl=pl&gbpv=1.

Claire A. (2020), *Women in the French Resistance*, “French Politics, Culture & Society”, 18(1), ss. 13–27, https://sciencespo.hal.science/hal-03618407v1/file/2000-andrieu-women-in-the-french-resistance-vauteur.pdf.

Dalziel R. (1973), *Women’s Suffrage in New Zealand by Patricia Grimshaw (review)*, “New Zealand Journal of History”, 7(2), ss. 201–202.

Edwards L. (2007), *From Gender Equality to Gender Difference: Feminist Campaigns for Quotas for Women in Politics*, “Twentieth-Century China”, 24(2), ss. 69–105.

Flexner L., Fitzpatrick E. (1996), *Century of Struggle: The Woman’s Rights Movement in the United States*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, MA, https://books.google.com.cy/books?id=VjEw6ZnVm1EC.

Gemell M. (2013), *A History of Marginalisation: Maori Women*, Master’s thesis, Victoria University of Wellington, https://openaccess.wgtn.ac.nz/articles/thesis/A_History_of_Marginalisation_Maori_Women/17005966/1/files/31459120.pdf.

Gouges O. de (1791), *Prawa kobiet*, https://web.archive.org/web/20041011032318/http://www.pinn.net/~sunshine/book-sum/gouges.html.

Hart J. (1990), *Women in Greek Society*, w: *Background to Contemporary Greece*, red. M. Sarafis, E. Martin, The Merlin Press, London, ss. 93–121, https://www.google.pl/books/edition/Background_to_Contemporary_Greece/ZCSzc6em25gC?hl=pl&gbpv=1.

Hershatter G. (2007), *Women in China’s Long Twentieth Century*, University of California Press, Berkeley, https://share.google/11p4AP3MxpeEsEMBa.

Kamal H. (2015), *Inserting women’s rights in the Egyptian constitution: personal reflections*, “Journal for Cultural Research”, 19(2), ss. 150–161.

Korppi-Tommola A. (2018), *Women’s Role in Finnish Democracy Building: The Finnish Experience*, Ministry for Foreign Affairs of Finland, Helsinki.

Lavery J. (2006), *The History of Finland*, Greenwood Press, Westport, CT.

Musiał-Karg M. (2014), *Demokracja bezpośrednia a wprowadzenie praw wyborczych dla kobiet – przykład Szwajcarii*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, 4, ss. 113–131.

National WWI Museum and Memorial (n.d.), *Women in WWI. Learn about the Participation of Women in the War*, https://theworldwar.org/learn/women.

New Zealand Parliament (1919), *An Act to amend the Law with respect to the Capacity of Women to sit in Parliament*, “Women’s Parliamentary Rights”, No 16, https://www.nzlii.org/nz/legis/hist_act/wpra191910gv1919n16391.pdf.

Pogońska-Pol M. (2018), *Kobieta w izraelskiej armii – trudy codzienności*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica”, 102, ss. 199–212.

Rosenberg-Friedman L. (n.d.), *Religious Zionist Movements in Palestine*, “Jewish Women’s Archive”, https://jwa.org/encyclopedia/article/religious-zionist-movements-in-palestine.

Rosales D. M. (2025), *A Historical Comparison: Women’s Rights in Afghanistan*, https://www.jstor.org/stable/community.39606425.

Stefanek-Langham D. (2023), *Women’s Suffrage Movement in New Zealand: Social, Cultural and Gender Perspectives (1840–1893)*, Wydział Filologiczny UMCS, Instytut Językoznawstwa i Literaturoznawstwa UMCS, Lublin, https://archive.org/details/dlibra.umcs.lublin.pl.D._Stefanek-Langham_-_rozprawa_doktorska_47389.

Stites R. (1978), *The Women’s Liberation Movement in Russia: Feminism, Nihilism and Bolshevism 1860–1930*, Princeton University Press, Princeton, https://www.google.pl/books/edition/The_Women_s_Liberation_Movement_in_Russi/OfwqEAAAQBAJ?hl=pl&gbpv=1.

Studer B. (2003), *Universal Suffrage and Direct Democracy: The Swiss Case, 1848–1990*, w: *Political and Historical Encyclopedia of Women*, red. C. Fauré, Routledge, New York, ss. 687–703, DOI: 10.25595/403.

Sultan Barakat and Wardell G. (2001), *Capitalizing on Capacities of Afghan Women: Women’s Role in Afghanistan’s Reconstruction and Development*, Crisis Response and Reconstruction Working Paper no. 4, UN, Geneva.

Ślęczka K. (1999), *Feminizm. Ideologie i koncepcje społeczne współczesnego feminizmu*, Książnica, Katowice.

UK Parliament (1918), *Representation of the People Act*, Ch. 64, https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/electionsvoting/womenvote/case-study-the-right-to-vote/the-right-to-vote/birmingham-and-the-equal-franchise/1918-representation-of-the-people-act/.

UK Parliament (1928), *Representation of the People (Equal Franchise) Act*, Ch. 12, https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/electionsvoting/womenvote/case-study-the-right-to-vote/the-right-to-vote/birmingham-and-the-equal-franchise/1928-equal-franchise-act/.

Uwineza P., Pearson E. (2009), *Sustaining Women’s Gains in Rwanda: The Influence of Indigenous Culture and Post-Genocide Politics*, The Institute for Inclusive Security, Washington, DC.

Whigham T. L. (2018), *The Paraguayan War: Causes and Early Conduct*, University of Calgary Press, Calgary, https://share.google/jWio0Qw0v7D7j4Nk7.

Willson P. (2010), *Women in Twentieth-Century Italy*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.

Yan M. (2020), *“Conciudadanas”: The Book of Gold, Women, and Politics in Paraguay, 1864–1870*, Senior thesis, Columbia University, https://sites.asit.columbia.edu/wp-content/uploads/sites/29/2020/05/Yan-Michelle_SNR-Thesis_web.pdf.

Yusta M. (2016), *The Strained Courtship between Antifascism and Feminism: From the Women’s World Committee (1934) to the Women’s International Democratic Federation (1945)*, w: *Rethinking Antifascism: History, Memory and Politics, 1922 to the Present*, red. H. Garcia, Berghahn Books, New York, ss. 167–187.

Пиетров-Эннкер Б. (2005), *Новые люди России. Развитие женского движения от истоков до Октябрьской*, Москва.

War and Women’s Emancipation: Unexpected Consequences of Conflict

Summary

This article analyzes the impact of armed conflicts on the process of granting women political and social rights. The hypothesis assumes that wars, despite their destructive nature, accelerated emancipation by forcing states to redefine gender roles. The narrative focuses on suffrage, complemented by issues related to education, work, and women’s social position. Historical examples reveal different paths toward equality: from New Zealand, through Europe, to Latin America, Asia, and Africa. The true catalyst of change, however, was World War I, when women massively replaced men in economic and public life, leading to a wave of reforms (e.g., in Poland, Germany, and Austria). Progress was uneven: France and Italy introduced suffrage only after World War II, Greece and Spain tied it to civil wars, and Switzerland delayed until 1971. Similar dynamics occurred outside Europe: the United States adopted the 19th Amendment in 1920; in India and Japan, women’s rights were tied to postwar reforms; while in Israel and Egypt they were linked to broader political transformations. In Africa, decolonization and conflicts accelerated emancipation, with Rwanda after 1994 becoming an example of women’s dominant role in politics. In Latin America, wars and dictatorships also contributed to systemic transformations. Thus, although wars destabilized societies, they simultaneously opened the way to equality. Emancipation became not only an ideological demand but also a social and political necessity.

Key words: equality, feminism, women’s rights, war

Tekst wpłynął: 01.09.2025; tekst zaakceptowany: 30.10.2025.